

УДК 332.1:658

К. О. Утенкова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Харківський
національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, м. Харків
ORCID ID: 0000-0001-9097-5431

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.80

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

K. Utenkova,

PhD in Economics, assistant professor of the chair of accounting and audit
of Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev, Kharkiv

SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR: PRINCIPLES OF FUNCTIONING

Метою статті є дослідження економічної безпеки аграрного сектору як системи, визначення основних принципів її функціонування, обґрунтування їх змісту.

Методологічною базою наукового дослідження є системний підхід до вивчення економічної безпеки аграрного сектору економіки України. Для вирішення визначених завдань у процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: діалектичний метод пізнання економічних явищ, принципи економічної теорії щодо економічної безпеки; методи теоретичного узагальнення та порівняння використовувались у процесі опрацювання літературних джерел та вивчення поставлених питань; абстрактно-логічний для теоретичного узагальнення висновків та аналізу результатів дослідження.

У статті проаналізовано сутність категорії "принципи економічної безпеки". Досліджено поліфонію поглядів щодо принципів системи економічної безпеки, які викладено у наукових працях провідних учених. Аналіз двадцяти наукових праць дозволив виділити сорок три принципи системи економічної безпеки, які у певних комбінаціях розглядаються різними авторами досліджень. Проведено класифікацію принципів. Досліджено зміст принципів системи економічної безпеки. Проведено аналіз сукупності принципів економічної безпеки з токи зору їх сутності та доцільності застосування. Це стало підґрунтям для окреслення кола принципів економічної безпеки для аграрного сектору економіки, уточнення їх сутності та змісту.

The purpose of the article is a study of the economic security in the agricultural sector as a system, determination the basic principles of its operation, substantiation of their contents.

The methodological basis of the scientific research is a systematic approach to studying the economic security in the agrarian sector of the Ukrainian economy. To solve the defined problems in the process of research general scientific and special methods, namely: dialectical method of knowledge of economic phenomena, principles of economic theory as to the economic security were used; methods of theoretical generalization and comparison were applied in the process of elaborating literary sources and studying the raised questions; abstract-logical was used for theoretical generalization of conclusions and analysis of research results.

The article analyzes the essence of the category "principles of economic security". The polyphony of views as to the principles of the economic security system, which are presented in the scientific works of leading scientists, is investigated. The analysis of twenty scientific works has allowed to distinguish forty-three principles of the economic security system, which are considered by different authors of research in certain combinations. Classification of principles has been carried out. The content of the principles of the economic security system has been investigated. The analysis of the set of economic security principles from the point of view of their essence and appropriateness has been applied. This has become the basis for outlining the range of economic security principles for the agricultural sector of the economy, clarifying their nature and content.

Among the whole set of principles of the economic security system, taking into account the frequency of mentioning in the works of different authors, three groups of principles have been determined: defining (basic) principles, situational principles, specific principles. Complex adherence to these principles will help to create an effective system of economic security for the agricultural sector, capable of counteracting real and potential unfavourable factors and ensuring its sustainable development.

Ключові слова: економічна безпека, система, принципи, аграрний сектор, класифікація, сутність.

Keywords: economic security, system, principles, agrarian sector, classification, essence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом інтерес до вивчення економічної безпеки невпинно зростає, що є наслідком нестабільної політичної і економічної ситуації в Україні і світі. Ця економічна категорія може розглядатись з точки зору держави, регіону, галузі, сектору економіки, суб'єкта господарювання, особистості тощо. Водночас можна констатувати наявність різних підходів до тлумачення економічної безпеки [1]. Економічну безпеку необхідно вивчати як систему, що має певні структурні елементи і зв'язки між ними. Зокрема мова йде про такі елементи як суб'єкт, об'єкт, інструменти, принципи, цілі, завдання і механізм економічної безпеки.

Результати проведених досліджень дають підстави стверджувати, що важливою передумовою формування системи економічної безпеки є врахування її основних принципів. У цьому контексті необхідно зауважити, що принципи економічної безпеки, викладені у чисельних наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, що присвячені цій проблематиці, суттєво відрізняються за своєю суттю та змістом.

Отже, актуальними є дослідження, що присвячені вивченню таких принципів, їх змісту, а також доречності застосування при формуванні економічної безпеки аграрного сектору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати наукових досліджень, що базувалися на опрацюванні двадцяти наукових праць [2—21], дозволив визначити принципи системи економічної безпеки, які у певних комбінаціях розглядаються різними авторами досліджень. Окремі дослідники, що наголошують на винятковій важливості принципів економічної безпеки, нерідко мало уваги приділяють їх складу, або лише називають самі принципи, не даючи їх характеристики чи тлумачення. Низка авторів, які приділяють більше уваги цьому питанню, інколи взагалі включають до складу принципів низку положень, які не є такими за своєю суттю.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження економічної безпеки аграрного сектору як системи, визначення основних принципів її функціонування, обґрунтування їх змісту.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розпочати виклад основних результатів дослідження доцільно, насамперед, із з'ясування того, а що ж необхідно вважати категорією "принципи економічної безпеки". Термін "принцип" (лат. *principium* — начало, основа) — це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане [22].

Академічний словник тлумачний української мови дає таке визначення терміну: "принцип — це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; переконання, норма, правило..." [23].

Таким чином, розглядаючи принципи системи економічної безпеки, ми маємо на увазі ті правила, норми, переконання чи твердження, які забезпечують ефективне функціонування цієї системи.

Як свідчить досвід попередніх досліджень, сучасний стан методологічних засад забезпечення формування системи економічної безпеки не є досконалим, зокрема, у частині визначення її основних принципів. Це, безперечно, підкреслює актуальність таких теоретико-методологічних досліджень, а також прикладних аспектів забезпечення економічної безпеки.

Зважаючи на зазначене вище, нами було досліджено поліфонію поглядів щодо принципів системи економічної безпеки, які викладено у наукових працях провідних учених. Аналіз двадцяти наукових праць дозволив виділити сорок три принципи системи економічної безпеки, які у певних комбінаціях розглядаються різними авторами досліджень.

Кількість принципів системи економічної безпеки, що виділено окремими авторами, варіюють від чотирьох [2] до п'ятнадцяти [3; 4].

Рис. 1. Класифікація принципів системи економічної безпеки

Джерело: сформовано автором на основі [2—21].

Серед усього масиву принципів, враховуючи частоту згадування у працях різних авторів, можна виділити три групи принципів (рис. 1).

1 група — визначальні (базові) принципи, які зазначені у 10—17 джерелах;

2 група — ситуативні принципи, які зазначені у 2—9 джерелах;

3 група — специфічні принципи, кожен із яких зазначений у 1 джерелі із 20 досліджених.

Спробуємо з'ясувати, у чому полягає зміст вищезазначених принципів.

Принцип законності виділено майже усіма розглянутими авторами. Він передбачає функціонування системи управління економічною безпекою згідно з вимогами чинного законо-

давства [3; 5], також забезпечення дієвості механізму економічної безпеки нормами чинного законодавства [6].

Колектив авторів Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О. розуміють під принципом законності розроблення системи безпеки на основі та згідно із чинним законодавством України й нормативними актами з безпеки [7].

Лубенець І.О. також зазначає, що "... робота з забезпечення безпеки підприємства повинна здійснюватися на основі діючого законодавства і не суперечити йому" [8, с. 326]. Отже, можна зробити висновок, що трактування цього принципу різними авторами є досить схожим.

Принцип економічної доцільності або ефективності полягає в тому, що "...вигоди від впровадження системи економічної безпеки повинні бути більші, ніж витрати, які підприємство понесло запроваджуючи цю систему" [8, с. 326].

У контексті тлумачення цього принципу Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О. зазначають, що ефективність роботи системи безпеки має перевищувати витрати на її створення [7].

На думку Прус Н.В., "усі витрати на створення системи безпеки повинні окупатися прибутком, отриманим підприємством унаслідок здійснення заходів щодо протидії загрозам і ризикам. Витрати на створення системи безпеки не повинні приводити до погіршення економічних показників діяльності організації" [9, с. 678].

Суть цього принципу, вважає Тищенко В.В., полягає в тому, що витрати на проведення заходів з забезпечення безпеки повинні бути економічно обґрунтованими [3].

Система безпеки має бути побудована так, щоб вона діяла, постійно захищаючи цілі підприємства в умовах небезпек, загроз та ризику, що можливо за умови дотримання принципу безперервності [8].

Виправданим є трактування змісту принципу безперервності, як функціонування механізму економічної безпеки на безперервній основі, незалежно від наявності загроз [6].

Існує також точка зору, що діяльність системи безпеки підприємства повинна носити безперервний характер, що обумовлено перманентним характером небезпек, загроз і ризиків [9]. Тобто автор наголошує на тому, що небезпеки, загрози і ризики мають місце постійно, а тому система також має бути готовою до цього завжди.

Думку про те, що функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємства має здійснюватися постійно поділяють і інші науковці, праці яких було проаналізовано [9—13 тощо].

Наступний принцип у різних авторів може мати назву принцип координації або принцип взаємодії, але дослідження їх суті, що впливає із визначення, що надані авторами, дають підставу вважати, що це аналоги. Ми вважаємо, що більш коректно використовувати термін "принцип координації".

Принцип координації полягає у тому, що "...для досягнення поставлених завдань необхідно постійне узгодження діяльності різних підрозділів служби безпеки, самого підприємства і поєднання організаційних, економіко-правових та інших способів захисту" [10, с. 28].

Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О., Лубенець І.О. зазначають, що суть цього принципу передбачає організацію взаємодії між усіма підрозділами підприємства й здійснення єдиного керівництва процесом безпеки підприємства, організацію взаємодії з державними та правоохоронними органами [7; 8]. Автори наголошують на важливості взаємодії не лише у межах окремих суб'єктів, а й за його межами, у тому числі із суб'єктами безпеки на рівні держави.

Принцип компетентності або спеціалізації тлумачиться науковцями виходячи із позиції, що питаннями забезпечення безпеки підприємства повинні опікуватися професіонали, які знають суть проблеми, вміють вчасно оцінити обстановку і прийняти правильне рішення; висококваліфіковані кадри [3; 5; 8]. Цей принцип передбачає високий професійний рівень, освіту і спеціальну підготовку в різних сферах забезпечення безпеки фахівців із системи безпеки підприємства [9].

Окремі автори вважають, що для реалізації цього принципу необхідно звертатися до спеціалізованих організацій, що мають відповідні ліцензії та досвід практичної роботи з цього напрямку [7]. На нашу думку, такий підхід не завжди себе виправдовує, оскільки повністю нівелює участь працівників підприємства у формуванні системи економічної безпеки.

Підходи різних авторів до тлумачення наступного принципу у окремих випадках значно відрізняються, на відміну від попередніх принципів, де суть принципу була єдиною для усіх, але мали місце окремі акценти, зроблені дослідниками. Мова йде про принцип комплексності.

Науковці тлумачать сутність принципу комплексності з таких позицій:

1. Захист усіх сфер управлінської діяльності підприємства (прийняття управлінських рішень, планування, організація господарської діяльності, облік та регулюванні [6, 8].

2. Участь у забезпеченні безпеки підприємства не тільки штатних співробітників і спеціальних служб, а і всіх співробітників підприємства [8].

3. Забезпечення взаємозалежної системи безпеки всіх ресурсів (інформаційні, людські, матеріальні та ін.) і здатність системи до розвитку та вдосконалення [7].

4. Нейтралізація шкідливих факторів у розрізі всіх функціональних складових економічної безпеки [5; 13].

5. Здійснення діяльності системи із протидії загрозам і ризикам на основі розробленої на підприємстві стратегії безпеки, тактичних і опе-

ративних планів із залученням усіх наявних в організації фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів [9].

6. Прийняті управлінські рішення мають бути збалансованими, несуперечливими [3].

Принцип плановості передбачає забезпечення економічної безпеки на основі єдиної концепції, викладеної в комплексній програмі та планах з визначених напрямів та видів безпеки [12]. Завдяки цьому принципу діяльність по забезпеченню безпеки організується на основі єдиного задуму, викладеного в комплексній програмі і конкретних планах по окремих напрямках і підвидах безпеки [8].

Принцип поєднання гласності та конфіденційності завершує перелік визначальних або базових принципів, що визнані переважною більшістю дослідників. Суть цього принципу автори тлумачать наступним чином.

Н.В. Прус зазначає, що "система безпеки має працювати гласно. Керівники організації й усіх її структурних підрозділів, а також персонал повинні постійно інформуватися фахівцями служби безпеки про загрози і ризики й одержувати рекомендації із протидії їм. В окремих випадках діяльність із забезпечення безпеки може носити конспіративний характер" [9, с. 678]. На думку інших авторів, суть цього принципу полягає у розмежуванні інформації, заходів, дій на загальнодоступні та таємні (відомі вузькому колу осіб) [6].

В.В. Сухонос розглядає цей принцип як два окремих. З одного боку, принцип гласності передбачає ознайомлення працівників з нормативно-правовою базою, що регламентує процес забезпечення економічної безпеки. З іншого боку, принцип конфіденційності означає особливий режим доступу до таємної інформації [12].

Розглянемо сутність ситуативних принципів з точки зору окремих дослідників.

Принцип розвитку називають такі учені, як В.В. Тищенко [3], О.В. Васильєв, В.І. Мейта [5]. Принцип розвитку, на їх думку, передбачає необхідність урахувувати швидкі зміни, що відбуваються у навколишньому оточенні, здатність системи до розвитку, розширення та змін у структурі.

Принцип поєднання превентивних і реактивних заходів безпеки визнано Н.П. Сисоліною [10] та А.Ю. Чередниченко [14]. Превентивні заходи — це заходи попереджувального характеру, що не дозволяють виникати певним загрозам економічної безпеки або унеможливають реалізацію таких загроз. Реактивними,

як правило, вважають заходи, які необхідно застосовувати у разі реального виникнення загроз для їх повного усунення або за необхідності мінімізації їх шкідливих наслідків.

Принцип диференційованості названо у працях Н.П. Сисоліної [10] та А.Ю. Чередниченко [14], Н.В. Прус [9]. Застосування принципу диференційованості передбачає, що вибір заходів з подолання загроз економічній безпеці має відбуватися з урахуванням характеру загрози і ступеня тяжкості можливих наслідків від її реалізації.

Наступний принцип у різних авторів може мати назву підконтрольність керівництву об'єкта або централізація управління. Цей принцип розглянуто у працях З.Б. Живко, Н.В. Блюк, М.О. Живко [7], Н.В. Прус [9], Н.П. Сисоліної [10], А.Ю. Чередниченко [14], В.І. Франчук [15].

Автори акцентують увагу на необхідності повної підконтрольності системи забезпечення економічної безпеки керівництву суб'єкта підприємницької діяльності. Інтереси системи забезпечення економічної безпеки повинні бути підпорядковані загальним інтересам всього підприємства. Перший керівник підприємства (власник) повинен безпосередньо управляти розробкою політики і стратегії безпеки, ухвалювати рішення щодо фінансування і всебічного забезпечення діяльності системи безпеки і бути оперативно поінформованим про її діяльність; а функціонування системи безпеки повинно відбуватися на основі функціональних та методологічних принципів [7; 9].

Принцип гнучкості розглядають у своїх працях В.В. Тищенко [3], Н.В. Білошкурська [6], І.О. Лубенець [8], З. Якубович [13], В.І. Франчук [15].

Відповідно до цього принципу система управління економічною безпекою підприємства, її елементи мусять адаптуватися до змін чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства [3; 13].

Принцип гнучкості передбачає можливість коректування системи під впливом змін, що відбуваються в діяльності підприємства, без проведення серйозних організаційних виправлень [6, 8].

Принцип адаптивності виділяють науковці В.В. Тищенко [3], А.І. Берлач [4], О.В. Васильєв, В.І. Мейта [5]. Суть цього принципу, на думку авторів, полягає у здібностях системи управління прилаштовуватися до змін зовнішнього та внутрішнього оточення підприємства з метою уникнення загроз. На нашу думку, за своєю суттю цей принцип дуже близький до принци-

пу гнучкості, тому є усі підстави для того, щоб їх об'єднати.

Принцип оперативності, який розглядають В.В. Тищенко [3], О.В. Васильєв, В.І. Мейта [5], В.І. Ткачук, О.А. Прокопчук, М.І. Яремова [11], передбачає швидку реакцію системи економічної безпеки на внутрішні і зовнішні загрози, використання тільки актуальної інформації для прийняття управлінських рішень.

Принцип обґрунтованості розглянуто у працях З.Б. Живко, Н.В. Блюк, М.О. Живко [7], Н.В. Прус [9], А.Ю. Чередниченко [14].

У контексті тлумачення сутності цього принципу зазначають, що "...усі заходи з безпеки повинні проводитися з використанням досягнень науки й техніки, забезпечувати надійний захист на заданому рівні безпеки" [7, с. 130].

На думку Н.В. Прус [9], витрати на побудову, зміст і забезпечення роботи системи безпеки підприємства повинні бути адекватними рівню реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівню її фінансово-економічних та інших можливостей. Пропоновані заходи і засоби захисту мають бути обґрунтованими з погляду заданого рівня безпеки, ступеня небезпеки і матеріальних витрат, тобто вони повинні приносити прибуток у вигляді запобігання.

Принцип активності описано у працях тих же науковців, що і попередній принцип [7; 9; 14]. Він передбачає реалізацію активних заходів захисту власних інтересів з використанням нестандартних форм і способів захисту [7].

Н.В. Прус також тлумачить принцип активності як постійне й активне маневрування наявними силами засобами з метою концентрування їх для вирішення найважливіших завдань щодо забезпечення безпеки підприємства і створення сприятливих умов для його розвитку [9].

Принцип удосконалення розглядають у своїх працях Н.В. Білошкурська [6], Н.В. Прус [9], З. Якубович [13], А.Ю. Чередниченко [14]. Він передбачає можливість удосконалення системи, використовуючи власний та запозичений досвід, новітні досягнення науки та техніки [13]. Деякі автори, зокрема Н.В. Білошкурська [6], називають його принципом динамізму, однак їхнє бачення суті самого принципу відповідає викладеному вище.

Принцип своєчасності автори тлумачать з таких позицій:

1) своєчасне запобігання впливу негативних факторів [9; 13];

2) дії системи безпеки повинні мати превентивний характер, а завдання із забезпечення безпеки мають проводитися на ранніх стадіях розробки системи безпеки на підставі аналізу загроз, конкурентів, зовнішнього та внутрішнього середовища, об'єктів захисту [7; 8; 12].

Окремі автори ототожнюють цей принцип із принципом пріоритету заходів попередження (запобігання), що, нашу думку, не зовсім відповідає дійсності.

Принцип пріоритету заходів попередження (запобігання), на нашу думку, передбачає важливість застосування превентивних заходів безпеки, ефективна дія яких має блокувати вплив загроз економічної безпеки і мінімізувати ризики.

Принцип системності передбачає системний характер формування економічної безпеки [4; 11; 15—17] тощо.

Принцип контролю розглянуто О.В. Локотецькою [18] та А.І. Берлач [4]. На думку авторів функціонування системи економічної безпеки, на підприємстві не можливе без постійного контроль з боку керівництва за діяльністю співробітників служби економічної безпеки.

Ми вважаємо, що зміст цього принципу є значно глибшим, зокрема, він передбачає контроль за ефективністю заходів, що мають попереджати і нейтралізовувати загрози економічній безпеці; контроль за ситуацією, що складається навколо підприємства і може активізувати певні загрози і т.д.

Принцип самостійності і відповідальності завершує групу ситуативних принципів. З.Б. Живко, Н.В. Блюк, М.О. Живко [7] трактують його як діяльність підрозділу безпеки повинна в повному обсязі забезпечити захист, і відповідальність за належне забезпечення безпеки лежить на ньому.

Н.В. Білошкурська [6] з цього приводу зазначає, що кожен виконавець несе як персональну, так і колективну відповідальність за результати прийнятих рішень. З іншої позиції тлумачить цей принцип В.В. Сухонос [12], який зазначає, що кожен учасник діяльності несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання положень, що стосуються організації системи безпеки.

Третя група принципів, яку ми умовно назвали "специфічні принципи", складається із двадцяти принципів. З'ясування сутності цих принципів може бути ускладнено ще й тим, що окремі дослідники лише декларують необхідність дотримання цих принципів, називають їх, але не дають тлумачення.

В.В. Тищенко наголошує на винятковій важливості таких принципів, як варіативність, стимулювання, цілеспрямованість, інтегрованість, об'єктивність та емерджентність [3].

Принцип варіативності передбачає, що кожне управлінське рішення у сфері економічної безпеки повинне розроблятися у кількох альтернативних варіантах, враховуючи визначені критерії.

Принцип стимулювання полягає у необхідності розробки дієвої і ефективною системи стимулів та відповідальності посадових осіб за стан економічної безпеки підприємства.

Принцип цілеспрямованості означає, що всі цілі, структури, функції та процеси системи економічної безпеки підприємства повинні бути орієнтовані на виконання його місії.

Принцип інтегрованості — система управління економічною безпекою підприємства має бути органічно вбудована у загальну систему управління безпекою підприємства.

Принцип об'єктивності полягає у тому, що управлінські рішення мають розроблятися з урахуванням об'єктивних економічних законів, на основі глибокого аналізу ситуації з застосуванням наукових методів пізнання.

Принцип емерджентності впливає з закону переходу кількісних змін в якісні, він полягає у спонтанному утворенні нових особливих властивостей системи за рахунок взаємодії її складових елементів, які окремо мають інші незалежні властивості. Як наслідок, глобальна мета системи може не співпадати з локальними цілями елементів.

На нашу думку, не усі з названих принципів прямо стосуються формування економічної безпеки, а деякі з них певною мірою повторюють уже розглянуті раніше під іншою назвою.

Принцип сумісності, запропонований І.О. Лубенець [8], передбачає, що система повинна враховувати організаційну побудову підприємства і відносини між його структурними підрозділами, а також інтереси, кваліфікацію й відносини людей, причетних до системи безпеки.

З цим також не можемо погодитись повною мірою. Зокрема щодо, так би мовити, другої частини принципу, яка передбачає орієнтацію системи безпеки на кваліфікацію співробітників служби безпеки. З нашої точки зору, штат працівників такої служби повинен формуватись з урахуванням цілей і задач, які поставлені керівництвом перед службою безпеки, а не навпаки, поставлені задачі мають підлаштовуватись під можливості працівників.

Авторами Р.С. Квасницька, І.О. Доценко [19] також доповнено систему принципів економічної безпеки власними принципами: цілісності, структурності, взаємозалежності системи і середовища, ієрархічності, множинності опису кожної системи.

Принцип цілісності означає принципове зведення властивостей системи до суми властивостей елементів, що її утворюють. Його реалізація забезпечується тим, що суб'єкти діяльності, незалежно від форми власності, повинні створити єдину структуру організації безпеки підприємства та управління нею [19].

Суть цього принципу, з нашої точки зору, збігається із принципом координації, що розглядався раніше.

Принцип структурності дасть можливість описання системи через встановлення її структури тобто системи зв'язків, відносин, обумовленість поведінки усієї системи від поведінки окремих її елементів [19].

З чого не зовсім зрозуміло, що має забезпечити принцип: ефективне функціонування системи чи можливість її описання.

Принцип взаємозалежності системи і середовища забезпечується проявом властивостей системи та її формуванням у процесі взаємодії із середовищем. Вплив середовища є незмінним фактором при формуванні системи безпеки підприємства.

Принцип ієрархічності передбачає, що кожний із компонентів системи може розглядатись як система, а досліджувана система може розглядатись як складова іншої системи. Його реалізація дає можливість розробки механізмів забезпечення безпеки окремих компонентів та зведення їх в єдину систему.

Принцип множинності опису кожної системи полягає в тому, що значна складність кожної системи вимагає побудови множини різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи.

На нашу думку, останній принцип, як і деякі інші описані автором, містять дещо філософський підхід і не мають прикладного характеру.

А.І. Берлач також доповнив сукупність принципів економічної безпеки такими: захист інтересів суб'єктів безпеки, свобода у забезпеченні безпеки, інтеграція з міжнародними системами безпеки, передове оснащення, надійність [4].

Окремі з них, на нашу думку, є положеннями, що впливають із суті економічної безпеки, а не є її принципами. Зокрема не викликає сумніву той факт, що система економічної без-

Таблиця 1. Принципи системи економічної безпеки аграрного сектору економіки України

Назва принципу	Сутність принципу
Законність	Суть даного принципу, з одного боку, полягає у тому, що при формуванні системи економічної безпеки має бути використані лише дозволені законом методи, прийоми, способи, тобто верховенство закону; а з іншого боку, норми чинного законодавства мають забезпечувати належний рівень економічної безпеки аграрного сектору
Економічна доцільність	Витрати на створення системи економічної безпеки аграрного сектору мають бути співставними з очікуваними вигодами від її функціонування
Безперервність	Функціонування системи економічної безпеки аграрного сектору повинно мати перманентний характер, тобто система постійно виявляє загрози і небезпеки, реагує на них, попереджає ризик виникнення нових і т. ін.
Координація	Організація взаємодії на усіх рівнях системи економічної безпеки аграрного сектору, узгодженість дій, підпорядкованість єдиній меті і підконтрольність підсистем вищому керівництву системи
Професіоналізм	Залучення висококваліфікованих фахівців, що володіють необхідними знаннями і навичками, у т.ч. передовими сучасними досягненнями у цій сфері
Поєднання превентивних і реактивних заходів	Суть принципу полягає у тому, що система економічної безпеки аграрного сектору має бути спроможна нейтралізувати існуючі загрози чи небезпеки, а також виявити потенційні загрози та здійснити їх профілактику
Адаптивність	Система економічної безпеки аграрного сектору та її елементи мають бути спроможні адаптуватися до змін факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, пристосовуватися до різних сценаріїв розвитку подій і реагувати на них
Свочасність і адекватність заходів	З одного боку, система економічної безпеки аграрного сектору має забезпечити своєчасне запобігання впливу негативних факторів, вживання профілактичних заходів на тих етапах, коли загроза ще не виникла. З іншого – здійснені заходи мають бути адекватні (у даному випадку рівнозначні) тій загрозі чи небезпеці, що виникла або може виникнути
Баланс економічних інтересів	Система економічної безпеки аграрного сектору має бути сформована таким чином, щоб мати можливість враховувати інтереси усіх її суб'єктів, не надаючи переваги окремим з них

Джерело: сформовано автором.

пеки спрямована на захист інтересів суб'єктів безпеки тощо. Інтеграція з міжнародними системами безпеки також не завжди буде доцільною і т. ін.

Принцип комплексного використання сил і коштів автор лише називає, не даючи його трактування [17].

Принцип достатності, який вказано у праці В.І. Франчука, передбачає, вибір таких засобів економічного захисту, які достатні щоб протистояти небезпеці, не треба вживати зайвих засобів [15].

Принцип оптимальності, як зазначає В.В. Сухонос, означає оптимальне поєднання витрат на її створення і функціонування та досягнутих результатів.

Тлумачення автором суті цього принципу повністю відповідає принципу економічної доцільності, що був розглянутий раніше.

Розглянута нами сукупність принципів дозволила сформулювати власне бачення принципів, що забезпечують ефективне формування та

функціонування системи економічної безпеки аграрного сектору економіки України (табл. 1).

Комплексне дотримання цих принципів допоможе створити ефективну систему економічної безпеки аграрного сектору, здатну протидіяти реальним і потенційним несприятливим факторам, забезпечити його сталий розвиток.

ВИСНОВКИ

Принципами системи економічної безпеки є ті правила, норми, переконання чи твердження, які забезпечують ефективне функціонування цієї системи. Отже, нами було проведено аналіз сукупності принципів економічної безпеки з токи зору їх сутності та доречності застосування. Це стало підґрунтям для окреслення кола принципів економічної безпеки для аграрного сектору економіки, уточнення їх сутності та змісту. Зокрема, мова йде про такі принципи: законність, економічна доцільність, безперервність, координація, професіоналізм, поєднання превентивних і реактивних заходів, адаптивність,

своєчасність і адекватність заходів, баланс економічних інтересів.

Використання цих принципів дозволить системі економічної безпеки аграрного сектору рухатися в напрямі збалансованого розвитку та коректувати рішення на всіх рівнях ієрархії управління. Водночас врахування наведених вище методологічних позицій у поєднанні з відповідною організаційною структурою управління дозволить здійснити перехід до більш високого рівня управління системою економічної безпеки аграрного сектору.

Література:

1. Утенкова К.О. Економічна безпека аграрного сектору: сутність та функціональні складові. *Агросвіт*. 2018. № 17. С. 42—47.
2. Фоміченко І.П., Баркова С.О. Формування системи управління економічної безпеки на підприємствах України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2013. № 3 (23). С. 57—66.
3. Тищенко В.В. Система економічної безпеки підприємства: сутність, структура, функціонування. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 4 (221). С. 261—271.
4. Берлач А.І. Безпека бізнесу: Навч. посіб. К.: Університет "Україна", 2007. 280 с.
5. Васильєв О.В., Мейта В.І. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. № 2. С. 138—145.
6. Білошкурська Н.В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура. *Економіка та держава*. 2003. № 12. С. 24—29.
7. Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О. Комплексна система економічної безпеки підприємства як чинник убезпечення підприємництва. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2012. Вип. 8. С. 127—134.
8. Лубенець І.О. Концептуальні підходи до формування системи економічної безпеки підприємства. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 4 (62). С. 324—327.
9. Прус Н.В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, сутність, принципи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 675—679.
10. Сисоліна Н. П. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. Кіровоград: КНТУ, 2014. 226 с.
11. Ткачук В.І., Прокопчук О.А., Яремova М.І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія. Житомир: "Видавництво "Волинь", 2013. 276 с.
12. Сухонос В.В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1. С. 64—66.
13. Якубович З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства. *Вісник ТНЕУ*. 2010. № 1. С. 81—86.
14. Чередниченко А.Ю. Система економічної безпеки підприємств залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 51. С. 67—72.
15. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440 с.
16. Суходоля О.М. Енергоефективність економіки в контексті національної безпеки: методологія та механізми реалізації. Київ: Вид-во НАДУ, 2006. 424 с.
17. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия (организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности). М.: Мир безопасности, 1999. 65 с.
18. Локотецька О.В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства. *Вісник НТУ "ХПІ". Тем. вип. Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2011. № 8. С. 197—202.
19. Квасницька Р.С., Доценко І.О. Деякі методичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 2. Т. 1. С. 34—38.
20. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 380 с.
21. Хринюк О.С., Корчовна М.Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
22. Принцип. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Принцип>
23. Академічний словник тлумачний української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/Pryncyp>

References:

1. Utenkova, K.O. (2018), "Economic security of agrarian sector: nature and functional components". *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 42—47.
2. Fomichenko, I.P., Barkova, S.O. (2013), "Formation of economic security management system at Ukrainian enterprises". *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, vol. 3 (23), pp. 57—66.
3. Tyshhenko, V.V. (2015), "System of economic security of the enterprise: essence, structure, functioning". *Visnyk Skhidnoukrajinskogo nacionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalja*, vol. 4 (221), pp. 261—271.
4. Berlach, A. I. (2007), *Bezpeka biznesu [Business security]*. Universytet "Ukraina", Kyiv, Ukraine.
5. Vasyliiev, O.V. Meita, V.I. (2013), "Formation of the economic security management system of industrial enterprises". *Ekonomichniy analiz*, vol.14, no. 2, pp. 138—145.
6. Biloshkurska, N.V. (2003), "Economic and organizational mechanism of formation of economic security of the enterprise: principles of construction, functions, structure". *Ekonomika ta derzhava*, vol.12, pp. 24—29.
7. Zhyvko, Z.B. Blok, N.V. Zhyvko, M.O. (2012), "The complex system of economic security of the enterprise as a factor of business security". *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 8, pp. 127—134.
8. Lubenets, I.O. (2012). "Conceptual approaches to the formation of the enterprise economic security system". *Visnyk ZhDTU*, vol. 4 (62), pp. 324—327.
9. Prus, N.V. (2014), "System of economic security of the enterprise: concept, essence, principles". *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 675—679.
10. Sysolina, N. P. (2014), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise]*, Kirovohrad, KNTU, Ukraine.
11. Tkachuk, V.I. Prokopchuk, O.A. Yare-mova, M.I. (2013), *Ekonomichna bezpeka ta stiikist silskohospodarskykh pidpriemstv [Economic security and sustainability of agricultural enterprises]*, "Vydavnytstvo "Volyn", Zhytomyr, Ukraine.
12. Sukhonos, V.V. (2011), "Conceptual organizational and legal principles of functioning of the system of economic security of banks". *Pravovy visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*, vol.1, pp. 64—66.
13. Yakubovych, Z. (2010), "Formation of system of economic safety of machine-building enterprise". *Visnyk TNEU*, vol. 1, pp. 81—86.
14. Cherednychenko, A.Iu. (2015), "System of economic security of railway enterprises". *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 51, pp. 67—72.
15. Franchuk, V.I. (2010), *Osoblyvosti orhanizatsii systemy ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh aktsionerskykh tovarystv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Features of organization of the system of economic security of domestic joint-stock companies in the conditions of transformation economy]*, Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, Ukraine.
16. Sukhodolia, O.M. (2006), *Enerhoefektyvnist ekonomiky v konteksti natsionalnoi bezpeky: metodolohiia ta mekhanizmy realizatsii [Energy efficiency of the economy in the context of national security: methodology and mechanisms for implementation]*, NADU, Kyiv, Ukraine.
17. Mak-Mak, V.P. (1999), *Sluzhba bezopasnosti predpriatya (orhanyzatsyonno-upravlencheskiye y pravovyye aspekty deiatelnosti) [Enterprise security service (organizational, managerial and legal aspects of activity)]*, Myr bezopasnosti, Moscow, Russia.
18. Lokotetska, O.V. (2011), "The use of a systematic approach in the study of the economic security of the enterprise". *Visnyk NTU "KhPI"*. Tem. vyp. Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva, vol. 8, pp. 197—202.
19. Kvasnytska, R.S. Dotsenko, I.O. (2009), "Some methodological aspects of formation of the economic security system of the enterprise". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 1, pp. 34—38.
20. Moiseienko, I.P. Marchenko, O.M. (2011), *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Management of financial and economic security of the enterprise]*, Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, Ukraine.
21. Khryniuk, O.S. Korchova, M.R. (2015), "The system of ensuring economic security of the enterprise: the main elements". *Efektivna ekonomika*, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
22. Vikipediia (2019), Principles, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Pryntsyp>
23. Academic Dictionary Interpretative of Ukrainian (2019), Principles, available at: <http://sum.in.ua/s/Pryncyp>

Стаття надійшла до редакції 05.02.2020 р.